



* אתר דעת * לימודים * גיליון 16 * תש"פ * 2019/20 *

דוד מלך ישראל חי וקיים

גבריאל גולדמן

התוכן

- 2..... א. בעז ורות.
- 4..... ב. יהודה ותמר.
- 5..... ג. מצאתי דוד עבדי – בסדום.
- 6..... ד. ישי ואשתו.
- 8..... ה. דוד ובת שבע.
- 9..... ו. יואש בן אחזיה.
- 12..... ז. חזקיהו מלך יהודה מול ישעיהו הנביא.
- 17..... ח. יהויכין מלך יהודה.
- 19..... ט. בוסתנאי.
- 21..... י. המולד באברהם אבינו, וסיהרא באשלמותא אצל שלמה.
- 23..... יא. מלכות לית ליה מגרמיה כלום.

הקדמה

במאמר שלפנינו נעקוב אחרי השתלשלות הדורות מתחילת היווצרות בית דוד, וננסה להבין את מאמר חז"ל שהשוו את מלכות בית דוד ללבנה. הרעיון המרכזי שאותו ננסה להראות הוא זה: להתמעטותה של הלבנה עד להיעלמותה המוחלטת, ועד להופעת המולד החדש, מקבילה התמעטות בית דוד עד למצב בו נראה כאילו תם ונכרת, ואז מופיעה ההמשכיות באופן בלתי צפוי. אגב אורחא ננסה לבחון השוואות נוספות בין מלכות בית דוד ללבנה.

א. בעז ורות

מגילת רות היא מגילת היוחסין של דוד המלך. הפסוקים האחרונים במגילה מוקדשים לכך: ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד את חצרון: וחצרון הוליד את רם ורם הוליד את עמינדב: ועמינדב הוליד את נחשון ונחשון הוליד את שלמה: ושלמון הוליד את בעז ובעז הוליד את עובד: ועובד הוליד את ישי וישי הוליד את דוד. (רות ד, יח-כב).

בעלה הראשון של רות, מחלון, מת ללא בנים, וכך גם אחיו כליון. הסיכוי להמשך כלשהו לבית אלימלך נראה בלתי סביר ובלתי מציאותי באופן קיצוני, ללא שום תקווה. נעמי עצמה היטיבה לבטא זאת בדבריה:

ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים: שבנה בנתי לכן כי זקנתי מהיות לאיש, כי אמרתי יש לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים: הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש, אל בנתי כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד ה'. (רות א, יא-יג)

הגואל הקרוב – "פלוני אלמוני" (ד, א) או "טוב" (ג, יג) סירב לגאול את רות ולהקים לבית אלימלך שם בישראל. מבחינה הגיונית היה הצדק אתו – "לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי, גאל לך אתה את גאלתי כי לא אוכל לגאול". לקחת לאישה נערה מואביה שהיתר נישואיה מוטל בספק¹, ממשפחה שירדה מהארץ בשנות הרעב ושנמנעה מלהושיט עזרה לזקוקים לה כל כך², ושלאחר מכן נענשה בשכול וביתמות, בעוני ובייסורים, הוא ללא ספק

¹ שעדיין לא נתחדשה ההלכה – "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית".

² "...ולמה נענש (אלימלך)? לפי שהפיל לבן של ישראל. משל לבליטוס (שר ויועץ) של מלך שהיה שרוי במדינה, והיו בני המדינה בטוחים עליו, שאם תבוא שנת בצורת שיוכל לפרנס המדינה עשר שנים. וכיון שבאה שנת בצורת הייתה שפחתו עומדת בסירקי וקופתה בידה.

מעשה קשה ביותר, ומובן מדוע הגואל הקרוב נמנע מכך. בעז נחלץ לקיום מצווה זו, לאחר שנראה היה שאין יותר סיכוי להקים שם לבית אלימלך. "ויאמר בעז לזקנים... וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו עדים אתם היום" (ד, ט-י).

אבל לא רק מצד רות ומשפחת אלימלך הסיכוי להקמת שם היה נראה לא מציאותי, אלא גם מצד בעז עצמו. בעז היה אדם לא צעיר, והסיכוי שלו למצוא אישה צעירה שתלד לו בן היה רחוק. כפי שהוא העיד על עצמו: "היטבת חסדך האחרון מן הראשון, לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר" (ג, י).

כלומר: בעז למרות עשרו, עדיין היה בנחיתות מן הבחורים, אפילו מן הדלים והעניים שבהם. מסתבר אם כן שלא רק שלא היה צעיר, אלא היה ממש אדם זקן. יתירה מזו. חז"ל זיהו את בעז עם השופט אבצן מבית לחם (גם התקופה זהה – תקופת השופטים, וגם המקום – בית לחם).

אמר רב: אבצן זה בעז. מאי קא משמע לן? כי אידך דרבה בר רב הונא, דאמר רבה בר רב הונא אמר רב: מאה ועשרים משתאות עשה בעז לבניו, שנאמר: "ויהי לו שלשים בנים ושלשים בנות שלח החוצה, ושלשים בנות הביא לבניו מן החוץ (שופטים יב, ט), ובכל אחת ואחת עשה שתי משתאות... וכולן מתו בחייו. ואמר רבי יצחק: אותו היום שבאת רות המואביה לארץ ישראל מתה אשתו של בעז. (בבא בתרא צא, א)

על פי מדרש חז"ל עולה דמותו של בעז כטרגית ביותר. דמות של אדם ערירי שקבר בחייו ששים (!) בנים ובנות. אלמן ישיש, השכול מכל המשפחה הענפה והמפוארת שהקים, וגם מאשתו. לכאורה, אדם ללא סיכוי עתידי להקים לעצמו שם ושארית. והנה דווקא מתוך מציאות כזו של "מיעוט הלבנה" – בא המולד החדש – עובד אבי ישי אבי דוד. קודם למולד הלבנה ישנו מצב של חשכה מוחלטת – אין כלל ירח. גם כאן, קודם שנולד עובד, נפטר בעז.

כך אלימלך מגדולי המדינה ומפרנסי הדור היה, וכיון שבאו שני רעבון, אמר: עכשיו יהיו כל ישראל מסבבים על פתחי, זה בא בקופתו וזה בא בכפיפו (סלו), מה עשה? עמד וברח מפניהם". (ילקוט שמעוני רות, סימן תקצח).

"ויקח בעז את רות" – אמרו: אותו לילה שבא עליה – מת.

(ילקוט שמעוני, רות, סי' תרח)

הדברים משתלבים בהחלט עם גילו המופלג של בעז, ועם היעדרותו הבולטת לעין של בעז מהולדת עובד וקריאת שמו. לענייננו נדגיש את העיקרון של קיום והמשכיות שושלת בית דוד באופן ניסי, מופלא ובלתי צפוי. כשכל הנתונים לקיום כזה אינם סבירים לחלוטין. בבחינת מולד הלבנה המחודש לאחר היעדרה.

את ההשגחה האלוקית המיוחדת להולדת עובד, ניתן ללמוד גם מהביטוי המיוחד, היחידאי במקרא: "ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה ויבא אליה, ויתן ה' לה הריון ותלד בן" (ד, יג).

ב. יהודה ותמר

יהודה הוא אבי המלוכה – "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו". גם אצל יהודה מצינו שכול, אלמנות וייבום.

ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר: ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימתה ה':
ויאמר יהודה לאון בא אל אשת אחיך ויבם אתה והקם זרע לאחריך. (בראשית לח, ו
ואילך)

גם כאן ישנו סירוב להקים שם למת. ממש כמו במגילת רות.

וידע און כי לא לו יהיה הזרע, והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה לבלתי נתן זרע
לאחיו: וירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אתו.

השוואה נוספת למגילת רות:

וירבו הימים ותמת בת שוע אשת יהודה.

גם כאן יהודה אלמן מאשתו ושכול משני ילדיו, האפשרות של נשואי שלה בן יהודה עם תמר כדי להקים זרע לאחיו נדחית. הסיכוי להמשכיות ובנין שושלת בית דוד מיהודה ותמר נראית רחוק ובלתי סביר. יזמתה של תמר להקים זרע מיהודה עצמו, כמעט שעולה לה בחייה: "ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים, ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף".

במצב זה נגזרת בעצם כליה על בית דוד, עוד לפני שנולד. זהו מצב החושך לפני מולד הלבנה. רק הודאתו האמיצה של יהודה נותנת את הסיכוי להמשך.

הדימוי וההשוואה ללבנה עולה מתוך סיפור יהודה ותמר גם בהיבט השמות:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה יזכיר סוד בשם אלה הילודים. אמרו: אקרי זרח על שם החמה שהיא זורחת תמיד, ופרץ על שם הלבנה הנפרצת לעיתים ונבנית לעיתים. והרי פרץ הוא הבכור וחמה גדולה מן הלבנה? (כלומר, מקשה הרמב"ן: והלא פרץ היה הבכור והחמה גדולה מן הלבנה, ואם כן זרח היה צריך להיות הבכור?) לא קשיא... והנה לדעתם היה שם הלבנה לפרץ מפני מלכות בית דוד... וזהו מאמרם בקדוש החדש "דוד מלך ישראל חי וקיים". והמשכיל יבין. (רמב"ן, בראשית לח, לט)

דבריו של הרמב"ן כתובים על דרך ההעלם והסוד. די לנו אם ניקח מדבריו את ההשוואה בין זרח לחמה ובין פרץ ללבנה, ואת העובדה שמלכות בית דוד באה בסופו של דבר מפרץ: ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה, מן הזרע אשר יתן ה' לך מן הנערה הזאת. (רות ד, יב)

כך בירכו זקני בית לחם את בעז כשלקח את רות. גם כברכה להמשך שושלת יהודה עד לבית דוד, וגם בגלל הדמיון בנסיבות.

ג. מצאתי דוד עבדי – בסדום

מוצאו של דוד המלך כאמור הוא מרות המואביה. בהמשך שושלת בית דוד נמצא את נעמה העמונית – אשתו של שלמה המלך – אם רחבעם. כלומר שמשיח בן דוד בעצם מתייחס גם לעמון וגם למואב.

עמון ומואב באים בדרך כלל ביחד, ולא תמיד לשבח. שניהם מוצאם מלוט שבא על בנותיו. גם בסיפור לוט ובנותיו אנו מוצאים בנין מחודש אחרי חורבן והרס מוחלט – מהפכת סדום ועמורה. גם כאן אפשר לראות את העלמות ומיעוט הלבנה באופן קיצוני קודם למולד המחודש:

ויהי בשחת אלהים את ערי הכנר ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט: ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתי בנותיו עמו... ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ: לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זרע... ותהרין שתי בנות לוט מאביהן. ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב הוא אבי מואב עד היום: והצעירה גם היא ילדה בן ותקרא שמו בן עמי הוא אבי בני עמון עד היום. (בראשית יט, כט-לח)

לא רק ההרס המוחלט של מהפכת סדום ועמורה קדם למולד המחודש, אלא גם הרגשה אישית שהעולם כולו חרב – "ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ", וכמו שפירש רש"י שם (בשם מדרש רבה): "סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול". או שגם אם ישנם גברים אחרים, לא יסכימו לשאתן – "כי יאמרו מאנשי ההפכה אלו, אין ראוי להתחבר עמהן" (רד"ק שם).

גם כאן המצב נראה כלאחר ייאוש מצד האפשרות להמשכיות הזרע, שבסופו של דבר יצא ממנו משיח בן דוד. גם כאן כמו בדוגמאות הקודמות באה ההמשכיות באופן חריג, מפתיע ובלתי צפוי לחלוטין.

נקודת השוואה נוספת בין המקרים היא שהיוזמה באה דווקא מצד הנשים. אם הנוהג שבעולם הוא שאיש מחזר אחרי אישה, הרי שבמקרים שלפנינו דווקא הגברים החשובים והמפורסמים – רפו ידיהם. ודווקא "חכמת נשים בנתה ביתה" – הנשים נטלו יוזמה, וממש בחשאי ללא ידיעת הגברים הקימו את המשך המשפחה. כך אצל תמר ואצל בנות לוט באופן הבולט ביותר, וכך גם אצל רות, שבעצת נעמי באה מעצמה בחצי הלילה לשכב למרגלות בעז, ולבקש ממנו לפרוש כנפיו עליה.

נקודה זו בולטת במיוחד בדוגמא הבאה, של ישי ואשתו – אם דוד.

ד. ישי ואשתו

אמרו רבותינו זיכרונם לברכה, שישי אבי דוד מגודל חרדתו שהוא חרד מכל נדנוד של חטא, עלתה טינה של ספק בלבו לעת זקנתו. אמר, שמא חס ושלום לא כווננו בועז זקני ובית דינו אל ההלכה – עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית, ונמצא אני פסול ואסור עלי לבוא בקהל ה', והיאך אני דר עם אשתי שבת ישראל כשרה היא, ואני – שמא מואבי אני?

כבר נולדו לישי ששה בנים ושתי בנות קודם שעלה ספק איום זה בלבו. ומה יועיל לתקן את העבר? אלא שלא כמידת הרשעים מידת הצדיקים. מידת הרשעים שאינם יראים מן החטא, ואם יראים – מחמת העונש הם יראים, וכיון שרואים עצמם שקועים בחטא יותר מדי הם מפקירים עצמם לעונש ואינם עוזבים את החטא. אבל הצדיקים אינם כן, אלא עיקר יראתם הוא מפני החטא. לכך אפילו בשעה שרואים עצמם שנכשלו בגופו של חטא ואינם יכולים להינצל מפניו, אף על פי כן אין הם מוסיפים חלילה שום נדנוד חטא עוד. הלך ישי ופרש מאשתו והיה פרוש ממנה כמה שנים, ובניו ידעו.

כיון שצדיק גדול היה ישי, אמר: לא לתוהו ברא הקב"ה את עולמו, כי לשבת יצרו, ואין נאה לאדם בלא אישה. מה עשה? לאחר כמה שנים שהיה פרוש מאשתו, לקח שפחה כנענית שהייתה בביתו ואמר לה: הרי את משוחררת על תנאי: אם כשר אני לבוא בקהל ה' – שחרורך שחרור, ותהי לי לאישה כדת משה וישראל. ואם פסול אני – שחרורך אינו שחרור, והרי את בעבדותך ומותרת גם למואבי. אשתו שהייתה צדקת ביותר, נצטערה צער גדול על שצדיק זה, בעלה, פרוש ממנה, והייתה מתאוה להעמיד ממנו עוד זרע אנשים. ראתה השפחה בצער האישה, אמרה לה: עשי בי כמעשה שעשתה לאה ברחל אחותה. ותבוא אשת ישי במקום השפחה ותתקדש מאד, ותתפלל לה', וייתן ה' לה הריון. ולא יספ ישי לדעתה עוד, ולא את שפחתו. ומאת ה' היה שלא ידע ישי מן התמורה. והי כמשלש חדשים ויראו בניו כי הרתה אמם ויאמרו לישי אביהם: ראה, אמנו הרה לזנונים, ואנו רוצים להרגה, אותה ואת העובר שבמעיה!

אותה שעה נצטער ישי צער גדול מאד ולבו חלל בקרבו, וכך אמר לבניו: הניחו לה שתלד, ולא תוציאו לעז עליכם, ויהיה הוולד מאוס ועבד לכם, כדי שלא יתערב הבן שייולד בישראל.

אותו הבן שנולד מהריון זה – דוד היה. הוא שאמר דוד (תהלים טו): "מוזר הייתי לאחי" – שחשבו שאני ממזר, "ונכרי לבני אמי" – שחשדו שזינתה.

(ילקוט המכירי, תהלים קיח)³

נקודות ההקבלה לשאר המקרים שתוארו לעיל בולטות לעין: גם מצד האופן הניסי שבו נולד דוד לאחר שאביו כבר החליט לפרוש מאשתו, ולא להביא יותר צאצאים לעולם, המקבילה במידה מסוימת להולדת עובד מבעז, גם מצד הסיכון שהיו בו דוד ואמו לפני לידתו, המקביל לסיפור תמר שהייתה בסכנת חיים יחד עם תאומיה פרץ וזרח, וגם מצד היזמה הנשית לעומת הפסיביות והיאווש מהצד הגברי, שאפיינה את מעשה בנות לוט, תמר ורות.

מדרש זה שמתאר את דרך פעולתה של אשת ישי יכול להסביר את היחס השלילי והעוין של ישי ובניו לדוד. מקור נוסף שיכול לסמל את אותו יחס שלילי של ישי ובניו לדוד מובא בגמרא:

אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן:

"אודך כי עניתני" – אמר דוד

³ המעשה מופיע גם בספר יוסף תהילות להחיד"א. הנוסח כאן לקוח מספר התודעה, של הרב אליהו כי טוב (סיוון, רות ודוד).

"אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה" – אמר ישי

"מאת ה' היתה זאת" – אמרו אחיו

"זה היום עשה ה' " – אמר שמואל. (פסחים קיט, א)

כרקע למדרש הזה יש לבחון את הפרק העוסק במשיחת דוד למלך על ידי שמואל (שמואל א, יז, מפסוק יב). שמואל מנהיגם של ישראל בא לבית לחם, וגורם בכך להתרגשות כללית – "ויחרדו זקני העיר לקראתו". שמואל מקדש את ישי ואת בניו וקורא להם לזבח, כבוד נדיר ומיוחד במינו ללא ספק. ישי אוסף למעמד נשגב זה את שבעת בניו הגדולים ומתעלם לחלוטין מדוד צעיר בניו, צעד מוזר ובלתי סביר לחלוטין. בן הזקונים פעמים רבות נחשב לבן החביב והאהוב (כך למשל יוסף ואחר כך בנימין אצל יעקב, ושלמה אצל דוד), ובודאי שתופעת הרחקתו והסתרתו של דוד משמואל טעונה הסבר. הסבר טכני שדוד היה עסוק באותו זמן ברעיית הצאן אינו מספק תשובה הולמת. דווקא המדרש דלעיל יכול לתת הסבר להתנהגותו של ישי שכלל אינו בטוח שדוד הוא אמנם בנו. דוד הוא ספק ממזר – "מוזר" כפי שדוד עצמו הגדיר את מצבו, ולכן ישי מסתיר אותו משמואל הנביא. רק לאחר שאלתו הנוקבת של שמואל – "התמו הנערים"?!" נאלץ ישי להודות, כמעט בעל כורחו – "עוד שאר הקטן והנה רועה בצאן". גם אז עדיין ישי לא קורא לדוד. עדיין יש צורך בתביעה פסקנית מצד שמואל אל ישי – "שלחה וקחנו כי לא נסב עד באו פה". ישי נוכח לתדהמתו ששמואל בוחר למשוך למלך דווקא את דוד. על פי הגמרא דלעיל דוד מכונה על ידי אביו כאבן שמאסו הבונים. רק במעמד זה מתברר לישי באופן סופי שמדובר בעצם בבנו. הלבנה שהייתה חבויה ונסתרת מאחורי מסך וערפל של אי וודאות, לפתע מוארת ומתבררת.

ה. דוד ובת שבע

הרבה נכתב על פרשה זו, ואין בכוונתנו לעסוק בה מעבר להיבט המסוים של השוואת בית דוד ללבנה – ההמשכיות אחרי הייאוש, והצמיחה מתוך המצב שנראה כחסר תקווה ותוחלת. לאחר שדוד ננזף קשות על ידי נתן הנביא על חטאו, נאמר לדוד שהבן שנולד לו מבת שבע ימות. דוד מתפלל ומבקש על הילד שחלה באופן אנוש. דוד צם ושוכב על הרצפה וממאן לשמוע לזקני ביתו שניסו להקימו ולהאכילו. לא עזרו לו לדוד תפילותיו ותעניותיו, והילד מת. במצב זה גם דוד וגם בת שבע נמצאים במצוקה קשה ביותר. בת שבע שכולה מבעלה אוריה ומבנה מדוד שנפטר. דוד שכול מבנו, נזוף על ידי נתן הנביא, ויודע שצפוי לו עתיד קשה ביותר שעליו נתבשר בנבואת נתן הנביא:

כה אמר ה' הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעיך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת: כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש. (שמואל ב, יב, יא-יב)

על רקע זה קשה מאד לתאר את המשכיות בית דוד מדוד ובת שבע. מציאות החטא וההחמצה נראית כאילו עוטפת ולופתת את בית דוד ללא יכולת להשתחרר – "הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי"⁴. גם דבריו של דוד על בנו המת מתארים זאת – "ועתה מת למה זה אני צם, האוכל להשיבו עוד? אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי" (שמואל שם, פסוק כג).

אולם דווקא בנקודה זו של ייאוש ושכול דוד מתחזק. דווקא מות הילד גורם לדוד להתחיל וליזום מהלך חדש. דווקא חוסר היכולת להחיות את הילד היא אשר גורמת לדוד להפסיק את הצום, לקום, להתרחץ ולהחליף את בגדיו וגם – "ויבא בית ה' וישתחו". להודות על הרעה כשם שמברכים על הטובה. מנקודת שפל זו מתחיל מהלך של בנייה והצמחה מחודשת של בית דוד – "וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה וישכב עמה ותלד בן ויקרא את שמו שלמה וה' אהבו. וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה' ". גם כאן ניתן לתאר מצב של התמעטות מוחלטת עד לשיא שנראה סופי וחסר תקווה, ולאחריו את העלייה הבלתי צפויה. בדוגמא זו באה לידי ביטוי יכולתו של דוד להתחזק במצב שנראה חסר תקווה, כמו שפגשנו גם במקרים אחרים.⁵

1. יואש בן אחזיה

הדוגמאות שראינו לעיל היו קשורות לדוד ולאבותיו, עוד לפני היות שושלת בית דוד לבית מלוכה. כפי שננסה להראות כעת, התופעה של מולד מחודש בבית דוד לאחר מצב של היעדר וכיסוי, אינה מאפיינת את מלכות בית דוד רק בעת היווצרותה והתהוותה הניסית, אלא ממשיכה ללוותה גם לאחר שנדמה שבית דוד הפך לבית מלכות כעובדה מוגמרת ללא עוררין. גם כאן נראה את הצורך בהשגחה אלוהית ניסית שתאפשר את המשך קיומו של בית דוד בתנאים שנראים בלתי אפשריים. ואת התופעה שהגדרנו לעיל כמולד הלבנה המחודש לאחר היעלמותה והצפנתה.

⁴ תהלים נא – "למנצח מזמור לדוד. בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע", פס' ז.

⁵ כך למשל לאחר שעמלק שרפו את צקלג (שמואל א, ל), והגדוד של דוד רצו לסקלו באבנים. המצב שם היה קשה ביותר ונראה היה שאין שום פתרון – "ויתחזק דוד בה' אלהיו". כך במרד אבשלום מיד סמוך למנוסתו – "ויפקד דוד את העם אשר אתו וישם עליהם שרי אלפים ושרי מאות..." (שמואל ב, יח, א), וכן בדוגמאות נוספות.

כרקע לדוגמא שלפנינו נציין שמדובר בדור השמיני אחרי דוד המלך (שלמה, רחבעם, אבים, אסא, יהושפט, יהורם, אחזיה, יואש). יהורם ואחזיה הלכו בדרכם הרעה והחוטאת של מלכי ישראל אחאב ויהורם מבית עמרי. בית דוד התחתנו עם בית עמרי כך שהשפעתם על בית דוד הייתה משמעותית ביותר, והמקרא טורח לציין עובדה זו כגורם מרכזי:

בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלים ושם אמו עתליהו בת עמרי מלך ישראל: וילך בדרך בית אחאב ויעש הרע בעיני ה' כבית אחאב כי חתן בית אחאב הוא. (מלכים ב, ח, כו-כז)

גם על רקע כזה עדיין יש קושי לעכל רשעות ואכזריות נפשעת כשל עתליה⁶:

ועתליה אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה: ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו את יואש בן אחזיה ותגנב אתו מתוך בני המלך המומתים, אתו ואת מנקתו בחדר המטות ויסתירו אתו מפני עתליהו ולא הומת: ויהי אתה בית ה' מתחבא שש שנים, ועתליה מלכת על הארץ: ובשנה השביעית שלח יהוידע... ויוצא את בן המלך ויתן עליו את הנזר ואת העדות וימליכו אתו וימשחהו, ויכו כף ויאמרו יחי המלך. (שם יא, א-יב)

לענייננו הדוגמא של המולד הניסי המחודש לאחר הצפנתו ברורה ופשוטה כפי הדוגמאות שהובאו קודם לכן, מבחינת בית דוד משתרר חושך גמור בזמן מלכות עתליה. נראה לכאורה כי הקיץ הקץ על מלכות בית דוד. רק עולל פעוט חסר ישע, מוצפן, נושא עמו את סוד מיעוט הירח המוצפן והנעלם, ואת ההבטחה האלוהית למולד המחודש.

חסדי ה' עולם אשירה, לדור ודור אודיעה אמונתך בפי:
 כי אמרתי עולם חסד יבנה, שמים תכן אמונתך בהם:
 כרתי ברית לבחירי, נשבעתי לדוד עבדי:
 עד עולם אכין זרעך, ובניתי לדור ודור כסאך סלה:
 ...שוייתי עזר על גבור, הרימותי בחור מעם:
 מצאתי דוד עבדי, בשמן קדשי משחתיו:
 אשר ידי תכון עמו, אף זרועי תאמצנו:
 לא ישיא אויב בו, ובן עולה לא יעננו:
 וכתותי מפניו צריו, ומשנאיו אגוף:
 ואמונתו וחסדי עמו, ובשמי תרום קרנו:

⁶ עתליה קיבלה את התואר – "מרשעת" – ראה דברי הימים ב, כד, ז

לעולם אשמר לו חסדי, ובריתי נאמנת לו:
ושמתי לעד זרעו, וחסדו כימי שמים: (תהלים פט7)

עד כה מצאנו את פירוט ההבטחה האלהית המגינה, כנגד האויב בן העוולה שינסה להכרית את מלכות בית דוד, תיאור הצלת יואש מצפּרני עתליה המרשעת, תואם בהחלט את ישום ההבטחה. להלן נראה שכיון שלא מדובר רק בהבטחה אלא בברית, הרי שקיומה אינו מותנה בהתנהגותם של צאצאי דוד, אלא זו ברית קבועה וקיימת בכל מקרה. בהקשר זה מושווה קיום הברית כשמש וכירח:

אם יעזבו בניו תורתי, ובמשפטי לא ילכון:
אם חקתי יחללו, ומצותי לא ישמרו:
ופקדתי בשבט פשעם, ובנגעים עונם:
וחסדי לא אפיר מעמו, ולא אשקר באמונתי:
לא אחלל בריתי, ומוצא שפתי לא אשנה:
אחת נשבעתי בקדשי, אם לדוד אכזב:
זרעו לעולם יהיה, וכסאו כשמש נגדי:
כירח יכון עולם, ועד בשחק נאמן סלה.

נוסיף רק הקשר אחר לדוד ממזמור נוסף:

בחדר המטות – בעליית בית קדשי הקדשים... עליו אמר דוד: "כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו". (רש"י שם, וכן בתהלים כז, ממה ששינוי בסדר עולם⁸)

⁷ המזמור כולו בנוי סביב הציר של חסד ואמונה. ציר החסד מלמעלה למטה – חסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו, וציר האמונה במקביל לו מלמטה למעלה – להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. הבקר והאור מסמלים את החסד, לעומת האמונה הנצרכת דווקא בזמנים קשים המסומלים בלילה. כל מהותה של מלכות בית דוד בנויה על החסד, הן במישור המקראי הפשוט שהודגש בדברי חז"ל בעיקר במגילת רות, והן במישור הסוד בביטוי – "מלכות לית ליה מגרמיה כלום". דוד המלך שהוא גלגל רביעי במרכבה – בחינת מלכות, אין לו אור עצמי משלו ואפילו חיים משלו אין לו, שהרי שבעים שנותיו של דוד ניתנו לו במתנה מאדם הראשון שחי תשע מאות ושלושים שנה במקום אלף השנים שהוקצבו לו. מי שכל חייו ניתנים לו כחסד ולית ליה מגרמיה כלום, יכול להחזיק מעמד אך ורק על ידי אמונה עמוקה שתסייע לו לעבור את הקשיים שהם בבחינת לילה. האמונה היא ההקבלה האנושית לחסד האלוהי. זאת בעצם ההכרה האנושית בעובדה שאין לה מעצמה כלום, ושכל מהותה היא ההסתמכות על חסד ה'. והדברים ארוכים וחלקם יתברר בהמשך ב"ה.

משמעות מיוחדת יש להצפנתו של יואש בקדש הקדשים, בחיקו של הקב"ה. מקום ארון אינו מן המידה. אי אפשר למדוד את תופעת מלכות בית דוד בכלים ובמידות ארציות רגילות. ההשגחה האלוהית המיוחדת היא מהותה של מלכות בית דוד.

ז. חזקיהו מלך יהודה מול ישעיהו הנביא

ימי חזקיהו ידעו עליות ומורדות. התקופה השייכת לענייננו עוסקת בזמן מצור סנחריב על ירושלים. ערי יהודה נכבשו כולן ונתפשו⁹. ירושלים נצורה על ידי חיל אשורי כבד ונראה לכאורה שימיה ספורים. היטיב לבטא את הרגשת הייאוש חזקיהו עצמו, בדברים ששם בפי שליחיו לישעיהו הנביא:

יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה, כי באו בנים עד משבר וכח אין ללידה.
(מלכים ב, יט, ג; ישעיהו לז, ג)

אם לא די בכך, הרי שהמלך עצמו חולה אנוש – "בימים ההם חלה חזקיהו למות". ישעיהו הנביא נשלח אליו בדבר ה' לבשר לו באופן מוחלט וסופי על מותו, ולמען הסר כל ספק בכך מקפיד ישעיהו להדגיש שחזקיהו ימות, וגם שלא יחיה:
ויבוא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ה' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה.

חז"ל דרשו את הכפילות:

מאי "כי מת אתה ולא תחיה"? "כי מת אתה" – לעולם הזה, "ולא תחיה" – לעולם הבא. אמר (חזקיהו לישעיהו): מאי כולי האי? אמר ליה: משום דלא עסקת בפרייה ורבייה. אמר ליה: משום דחזי דנפקי מינאי בנין דלא מעלו. אמר ליה: בהדי כבשי דרחמנא למה לך?! מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמי קודשא בריך הוא לעביד. (ברכות י, א)

⁸ קשר הכתוב ליואש מתחזק בביטוי **כי אבי ואמי עזבוני** וה' **יאספני** המופיע שם במזמור כז. שהרי סבתו של יואש היא זו שרדפה אותו. (הערת הרב יגאל אריאל בספרו 'מקדש מלך', עמ' 321, הערה 9). דוד עצמו דרש פסוק זה על הוריו, עיין רש"י, תהלים כז.

⁹ מלכים ב, יח, מפס' יג ואילך, ובמקביל ישעיהו, מפרק לו ואילך. (ועיין גם במיכה א, ובישעיהו א)

לאור דברי חז"ל בגמרא מקבלת מחלתו של חזקיהו משמעות שונה וחמורה יותר. לא סתם חולי גופני, אלא ייאוש מוחלט של חזקיהו עצמו מהמשך מלכות בית דוד, שביטוי החיצוני הוא חולי חמור וממית. אבל שורש הייאוש הוא נפשי רוחני, ומשמעויותיו חמורות וקשות דווקא בגלל שבא ממלך יהודה עצמו, ממלכות בית דוד.

עד כה התמודדותה של מלכות בית דוד הייתה בעיקר כנגד מעכבים ואויבים מבחוץ. נזקקו כוחות נפש גדולים כדי להתאזר בגבורה כנגד כוחות אלו. לעומת זאת במקרה של חזקיהו, הקושי וההתמודדות נובעים מבפנים. אמנם התנאים החיצוניים הם קשים ביותר – המצור על ירושלים, אך עיקר השבר הוא פנימי. על רקע דברי חז"ל אלו ניתן להבין טוב יותר את הביטוי שהבאנו קודם לכן מפי חזקיהו – "כי באו בניו עד משבר, וכח אין ללידה".

במצב כזה נראית המשכיותה של מלכות בית דוד ללא סיכוי, מצבה הוא כלאחר ייאוש, פשוטו כמשמעו. המלך מוטל על ערש דווי, נוטה למות. ללא צאצאים שיוכלו להמשיך את השושלת. ירושלים במצור ובמצוק על ידי חיל אשורי כבד שרמס וכבש את כל ערי יהודה. "ונותרה בת ציון כסכה בכרם, כמלונה במקשה, כעיר נצורה"¹⁰.

דווקא במצב זה של ייאוש ללא תקווה, מתעורר חזקיהו ומנסה לשנות את רוע הגזירה – "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'... ויבך חזקיהו בכי גדול". הדבר מפליא מפני שלכאורה קודם פסק הדין בשם ה' שבא לידי ביטוי בגזירה הנבואית, היה יותר הגיוני לבקש רחמים. ואילו חזקיהו מתעורר רק לאחר שכבר נגזרה גזירה. חז"ל מתארים דין ודברים שהתפתחו בנקודה זו בין חזקיהו לישיעיהו:

אמר ליה (חזקיהו) השתא הב לי ברתך, אפשר דגרמא זכותי דידי ודידך ונפקי מינאי בנין דמעלו. אמר ליה – כבר נגזרה גזירה. אמר ליה – בן אמוץ, כלה נבואתך וצא! כך מקובלני מבית אבי אבא – אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל יתייאש מן הרחמים. (ברכות, שם)

הסתמכותו של חזקיהו היא על בית אבי אבא. ממש כדוד זקנו מגיע חזקיהו לנקודה הנמוכה ביותר, לאחר שנראה כאילו כלו כל הקצים, ודווקא שם הוא מתעורר להתחלה של עלייה מחודשת. מולד הלבנה לאחר היעלמותה המוחלטת.

¹⁰ ישעיהו א, ח.

קודם לכן ניסה חזקיהו לפעול באמצעים ההגיוניים הרגילים, המתבקשים לכאורה מהנסיבות, בהבעת רצונו לשאת לאישה את בתו של ישעיהו, ועל ידי כך לתת סיכוי גבוה יותר לבנים מעולים יותר. דווקא סירובו של ישעיהו עורר אצל חזקיהו את הבכי ואת העמידה המוחלטת על דעתו לא להתייאש.

מהו הבסיס הרעיוני שיכול להבהיר את התנהגותו של חזקיהו? אמרו חז"ל שביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח, וסנחריב גוג ומגוג (ויפורט עוד לקמן). חזקיהו כמשיח מבשר תקופה חדשה – לא עוד עליות וירידות, שלמות וחסרון לסירוגין. אלא מצב קבוע של שלמות:

כי ילד ילד לנו, בן ניתן לנו, ותהי המשרה על שכמו, ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור, אבי-עד שר שלום: למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם, קנאת ה' צבאות תעשה זאת. (ישעיהו ט, ה-ו)

חזקיהו נולד לאביו אחז שהרשיע לעשות – "וילך בדרך מלכי ישראל וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים אשר הוריש ה' אותם מפני בני ישראל: ויזבח ויקטר בבמות ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן"¹¹. חזקיהו שואף להגיע למצב של שלמות. למגר באופן מוחלט את מורשת העבודה הזרה הפסולה והמקולקלת שסימל אביו. הפעולה שיכולה לאפיין מגמה זו אצל חזקיהו היא העובדה שביזה את אביו לאחר מותו – "ששה דברים עשה חזקיהו מלך יהודה... גירר עצמות אביו על מטה של חבלים – והודו לו"¹². פעולה כזו של ביזוי היא חריגה ובוטה בכל קנה מידה. בפרט אם מדובר ביחס של בן כלפי אביו, כל שכן כשמדובר במלך בן מלך. יש צורך בסיבה חמורה ביותר כדי לגרום לחזקיהו לבצע פעולה כה אגרסיבית וחריפה. החלטתו העיקשת של חזקיהו לבצע מהפכה דתית מוחלטת כמעט בכל מחיר, יכולה לגרום לו לבצע פעולה קשה כזו, המצטרפת לפעולות חריפות אחרות שהמטרה המשותפת להן היא להביא לגאולת ממלכת יהודה וישראל באופן מוחלט ותמידי – "מעתה ועד עולם".

לעומת זאת, חזקיהו יודע שעתידים לצאת ממנו בנים לא מעולים. דבר זה עומד בסתירה מוחלטת לחזון הגדול של חזקיהו כמשיח. חזקיהו לא נושא אישה מתוך ניסיון לדחוק את הקץ

¹¹ מלכים ב' טז, ג-ד.

¹² משנה פסחים, פרק ד' משנה ט'.

וליהימנע מנפילת החזון הגדול שאותו הוא רוצה להגשים. אפשר לומר שחזקיהו ראה את החזון המשיחי באופן מסוים דווקא, ולא קבל את הרעיון היסודי שהרבה דרכים למקום, ושהגאולה יכולה לבוא באופנים ובצורות שונות.

אם נכונים דברינו הרי שגישתנו יכולה להסביר את העובדה שחזקיהו לא אמר שירה גם לאחר הנס הגדול שנעשה לו ולירושלים בהצלה מהמצור האשורי¹³. גישה זו יכולה להסביר גם מדוע חזקיהו לא נשא אישה, ואת גערותו של ישעיהו אליו – "בהדי כבשא דרחמנא למה לך?! מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד!". חזקיהו מנסה להכתיב מציאות של גאולה באופן מסוים דווקא, אפילו נוקשה. הוא נוקט בפעולות מרחיקות לכת לצורך העניין, ומתאכזב קשות כשמהלכי הגאולה לא זורמים לפי הקו והמגמה שניסה להכתיב¹⁴.

"למרבה (למרבה כתיב) המשרה ולשלום אין קץ" – אמר ר' תנחום: דרש בר קפרא בציפורי – מפני מה כל מ"ם שבאמצע תיבה פתוח וזה סתום? ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג. אמרה מדת הדין לפני הקב"ה: רבונו של עולם, ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך לא עשיתו משיח; חזקיהו שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך, תעשהו משיח?! לכך נסתם. (סנהדרין צד, א)

דברי הגמרא סתומים וחתומים ואנו יכולים רק לנסות בזהירות וביראה לשער את דברי חכמינו ז"ל. ניתן אולי לומר שחזקיהו "סגר" את עצמו לאפשרות מסוימת דווקא, ועל ידי כך נמנע מלומר שירה על הגאולה שבאה באופן שונה מציפיותיו. סגירות זו יכולה להתאפיין על ידי המ"ם הסגורה, שבאה בעיקר לאפיין את אי אמירת השירה על ידי חזקיהו. סגירת הפה מלומר שירה היא הביטוי החיצוני של הסגירות הנפשית.

¹³ כמובן שיש סיבות נוספות לכך כגון חורבנה של ממלכת יהודה וגלות עשרת השבטים. למרות שירושלים ניצלה הרי שממלכת ישראל חרבה לחלוטין וממלכת יהודה חרבה כמעט לחלוטין מלבד ירושלים שנותרה – "ארצכם שממה, עריכם שרופות אש, אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה ושממה כמהפכת זרים: ונתרה בת ציון כסכה בכרם, כמלונה במקשה, כעיר נצורה".

¹⁴ אפשר להוסיף לזאת גם את מאמציו הדיפלומטיים של חזקיהו מול מלכות בבל (ישעיהו לט) ואת חפירת הנקבה כדי להביא מים לירושלים (דברי הימים ב, לב, א-ה) כחלק ממאמציו להציל את ירושלים באופנים המקובלים.

חזקיהו ניסה להפוך את אור הלבנה לאור החמה, בטרם זמנה. וכשנוכח שאור הלבנה לא רק שלא הפך לאור החמה, אלא אדרבה – נגזרה גזירה שיעלם לחלוטין – או אז מתעורר חזקיהו ואוחז בהבטחה הקדומה של ה' לדוד אביו שאור הלבנה עתיד לעלות ולהתמעט, ואחרי ההתמעטות עתיד לשוב ולהתחדש. יש בכך ויתור כואב מצד חזקיהו, על החזון הגדול שניסה להביא.

אפילו הודאתו של חזקיהו לה' על רפואתו, היא מרירה. שירה אין בה, וגם לא שמחה.

מכתב לחזקיהו מלך יהודה
 בחלתו ויחי מחליו:
 אני אמרתי בדמי ימי אלכה
 בשערי שאול פקדתי יתר שנתי:
 ...הנה לשלום מר לי מר
 ואתה חשקת נפשי משחת בלי
 כי השלכת אחרי גוך כל חטאי:
 כי לא שאול תודך מות יהלך
 לא ישברו יורדי בור אל אמתך:
 חי חי הוא יודך כמוני היום
 אב לבנים יודיע אל אמתך.
 (ישעיהו לח, ט – כ)

גם מבלי להיכנס לניתוח מדוקדק ומפורט, עולה הייאוש הגדול שהיה לחזקיהו בזמן מחלתו. עולה המרירות הרבה שבתשועה הכמעט מאולצת. עולה ההודאה של האב לבנים שלא חפץ בהם. במקרה של חזקיהו ישנה מציאות של מיעוט הלבנה בעל כורחה, מתוך ויכוח חריף ואי נכונות לקבל את הדין. מתוך שאיפה ליטול כתר מלכות באופן קבוע. חזקיהו שאף לקיום מאמרו של ישעיהו הנביא, בר הפלוגתא הגדול שעמד מולו, חותנו, וסבם של בני חזקיהו החוטאים:

והיה אור הלבנה כאור החמה
 ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים
 ביום חבש ה' את שבר עמו
 ומחץ מכתו ירפא. (ישעיהו ל, כו)

ח. יהויכין מלך יהודה

יהויכין מלך לאחר יהויקים אביו, ערב החורבן. יהויכין מלך בגיל מאד צעיר, ותקופת מלכותו קצרה ביותר, ללא אירועים מרשימים מצדו. המיוחד בסיפורו הקצר של יהויכין היא העובדה שממנו המשיכה שושלת בית דוד עד זרובבל¹⁵. בתוך כך נראה שוב את בית דוד כמעט ונכחד, ונמצא שוב את העיקרון של הצלתו, המסומל במולד הלבנה המחודש לאחר היעלמותה.

בן שמונה עשרה שנה יהויכין במלכו ושלושה חדשים מלך בירושלים...: יעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה אביו: בעת ההיא עלו עבדי נבוכדנצר מלך בבל ירושלים ותבא העיר במצור: ויבא נבוכדנצר מלך בבל על העיר ועבדיו צרים עליה: ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו ויקח אותו מלך בבל...: והגלה את כל ירושלים ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרת אלפים גולה וכל החרש והמסגר, לא נשאר זולת עם הארץ: ויגל את יהויכין בבבלה ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אילי הארץ הולך גולה מירושלים בבבלה: ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף הכל גבורים עשי מלחמה ויביאם מלך בבל גולה בבבלה. (מלכים ב, כד, ח-טז)

לאחר גלות יכניה נראה הסיכוי להמשכיות מלכות בית דוד ממנו חסר סיכוי. כך על פי נבואת ירמיהו המתמקדת דווקא בזרעו של יכניה, המכנה את יכניה – "ערירי גבר לא יצלח בימיו, כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה" (ירמיהו כב, ל). ייאוש זה בא לידי ביטוי בהחלטתו של יכניה עצמו לא להעמיד צאצאים. כך למדו חכמנו בגמרא (סנהדרין לח, א) הדורשת עליו את שם בנו שאלתיאל – שנשאל על אלתו אל, וכמו שפירש רש"י שם: שנשבע שלא יהי' לו בן, והתירו לו פמליה של מעלה. גם כאן, רק לאחר הייאוש הגמור של יכניה, רק אז בא המפנה והישועה להמשך שושלת בית דוד.

אך לא רק מבחינת יכניה היה קושי בהמשך שושלת ומלכות בית דוד, עצם היכולת המעשית להמשכיות זו היה נראה חסר סיכוי, כמו שנראה להלן. המשבר הקשה בו נמצא כאן את בית דוד, משולב היה באסון הלאומי של גלות החרש והמסגר וכל אנשי החיל שגלו בימי יהויכין, ערב חורבן בית ראשון. באופן טבעי תשומת הלב הייתה מוסטת לעם ההולך לגלות, לחורבן המקדש ולגלות השכינה ממעונה.

¹⁵ לאחר יהויכין מלך מתניה דודו הוא צדקיהו. בני צדקיהו הומתו לעיני אביהם (מלכים ב' כה, ז)

דווקא בתוך מבוכה כזאת, מצאו חכמי ישראל את הצורך החיוני לעסוק בהמשך מלכות בית

דוד:

מה עשה נבוכדנצר? נטלו (ליהויכין) וחבשו בבית האסורים, וכל מי שנחבש לא היה יוצא משם לעולם, שנאמר "אסיריו לא פתח ביתה"¹⁶. עלו סנהדרי גדולה עמו, אמרו: בימינו מלכות בית דוד פוסקת! ונאמר בה "כסאו כשמש נגדי"¹⁷. מה נעשה? נלך ונפייס לגדל (לאומנת), והגדלת למלכה, והמלכה למלך.

... כיון שבא (נבוכדנצר) להזדקק לה (למלכה) אמרה לו: אתה מלך ויכניה אינו מלך? אתה מבקש תפקידך ויכניה אינו מבקש תפקידו? מיד גזר ונתנו לו אשתו. פתחו את המעזיבה ושלשלו אותה לו. כיון שבא להזדקק לה, אמרה לו: כשושנה אדומה ראיתי, ופירש ממנה מיד. הלכה וספרה וטהרה וטבלה. אמר לו הקב"ה: בירושלים לא קיימתם מצוות זיבה, ועכשיו אתם מקיימים! "גם את בדם בריתך" – אותו הדם שנזכר בסיני, בשביל כך – "שלחתי אסירך מבור אין מים בו"¹⁸. אמר רבי שבתאי, לא זז משם עד שמחל לו הקב"ה כל עוונותיו ונעשה לו נס ונתעברה אשתו מעומד. זהו שכתוב "ובני יכניה אסיר, שאלתיאל בנו". (ילקוט שמעוני מלכים ב' כד, סימן רמט)

גם כאן מתואר בפירוט רב, הנס של המשך הישארות בית דוד. הן ביכולת להתחכם ולעקוף את גזירת המלכות הנוקשה, הן בצורך להתמודד עם איסור נידה ההופך להיות משמעותי ביותר בתוך בור הכלא. אפילו צורת הורדתה של אשת יכניה לבור זוכה כאן להתייחסות, מפני שאפילו בכך היה קושי. עצם התעברותה של אשת יכניה מתואר כנס¹⁹. בכל אלו אנו מוצאים שוב את תופעת הלבנה המתחדשת באופן ניסי לאחר התמעטותה המוחלטת.

¹⁶ ישעיהו יד, טז.

¹⁷ תהלים פט, לז.

¹⁸ זכריה ט, יא.

¹⁹ "שאין האשה מתעברת מעומד". גם כאן, כמו במקרים הקודמים, מוקד ההצלה בא באופן בלתי צפוי דווקא על ידי נשים, כמו אצל תמר, בנות לוט, רות, נעמי, אשת ישי ויהושבע אומנתו של יואש. כאן יש נכונות לסייע בהצלת בית דוד על ידי אישה מכיוון בלתי צפוי לחלוטין: אשת נבוכדנצר, המשודלת לכך על ידי אומנתה. אפשר ללמוד מהתיאור הזה שני עקרונות סמליים. עיקרון אחד הוא המושג "אתערותא דלתתא" – היוזמה האנושית להצלה, שמסומלת על ידי אישה. עיקרון שני הוא האופי הבלתי צפוי של ההצלה, מעין גאולה הבאה בהיסח הדעת: "שמואל בר נחמני פתח: 'כי אנכי ידעתי את המחשבות' – שבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף, ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו, וראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה, והקב"ה היה עוסק, בורא אורו של משיח" (בראשית רבה, פרשה פה). גם הפנייה

ט. בוסתנאי²⁰

בימי מלכות פרס עמד מלך אחד חסר דעת ועלה בלבו להכרית את זרע המלוכה ויחפש כל זרע דוד בכל מלכותו ויהרגם ויאסור את קרוביהם וחתניהם וכל מודעיהם בבתי כלאים ויענם, ויצו לשפוך מרק פגוליהם עליהם לטמאם ולטנפם בבשולי נבלתם, ויגזור על עולליהם לרטש והרותיהם לבקע, ובחמלת ה' על זרע בית דוד נותרה כלה של אחד מאנשי בחוריהם אשר נהרג בימי כלולותיה אחר היות לה הריון. ויחלום המלך והנה עומד בגינת ביתן ובו כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, וידע כי לא לו הגינה ההיא, וישליך פרים לארץ בחמת קנאתו, וישב אחר בקשו לחקור עוד אם נותר שורש לעקרו, מלהשאיר שורש מפריח ומעניף לאחר זמן, וימצא שורש אחד ובו כעין ענף צומח מהארץ וירם הגרזן לשחתו, והנה זקן אחד עומד לעומתו והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי, ויגער בו גערה גדולה ויזעק זעקה גדולה ומרה, ויחטף הגרזן מידו ויתקעהו במצחו וישפך דמו על פניו וזקנו ותקרבו נפשו למות. ויפול על פניו ארצה ויבך ויתחנן לו ויאמר: בי אדוני! תפול נא תחינתי לפניך לבלתי השחיתני, כי מה עשיתי לך ומה היה עוונתי וחטאתי כי באת אלי לאבדני? ויענהו הזקן ויאמר לו: המעט זה מתגמולי רעתך כי באת לגני להשחיתו, אם פרי נחמד ראית למה לא אכלת ממנו וגם לתת לכליך, ואם עץ מאכל תאבת למה לא נטעת לך מהם, ולא דיך שעקרת ענפים ועלים ופרחים וצמחים ופירות אלא שבאת לעולל אחריהם ולעקור מלהשאיר שורש צומח, ואני נאנחתי על גני אשר נטעתי והשקתי וגדלתי כמה שנים ולא נשאר לי מכל הגן כי אם שורש זה ואמרתי אולי יש תקוה ממנו, ותהי זאת נחמתי להשקותו ולגדלו עד עלות ענפיו ולחדש את כל גני מנטיעותיו, ותרם גרזנך גם עליו להשחיתו לבלתי השאיר לגני שום שורש משריש, ובגובה לבך תאמר כי צדיק אתה בעיניך, הלא זה עון פלילי, ומעט זה מתגמולי תועבתיך כי אם להסיחך מארץ החיים ולמחות זכרך מתחת השמים. ויוסף המלך ויבך לפניך ויפול על רגליו וירצה ויתחנן לו ויאמר: בי אדוני הסכלתי עשה, ואתה אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך, ועתה תיקר נא נפשי בעיניך ואל תמיתני, כי ערבתי

לגדלת – האומנת, יכולה לסמל את הצורך החיוני בתמיכה כדי לגדל את הדור הבא. אם בדרך כלל תפקיד האומנת מתחיל מיד אחרי לידת התינוק, הרי שכאן, עיקר המשימה הייתה עצם הבאת הדור הבא.
²⁰ ספור בוסתנאי לקוח מ"אוצר מדרשים" שנאסף ונערך על ידי יהודה דוד אייזענשטיין, ניו יורק תרע"ה – 1915.

בהקדמה למדרש כותב אייזענשטיין – "ספור בוסתנאי בן מר רב חנינא, שהיה מזרע בית דוד וראש הגולה הראשון תחת ממשלת הערביים באמצע המאה השביעית. רב האי גאון בתשובתו (שערי צדק סימן י"ז) מספר שמלך ישמעאל (הכליף) שנקרא עמר בן נטאב (מת בשנת 664) נתן לבוסתנאי דהוא בן חנינא, את בת כוסראי מלך פרס לאשה ושמה דארא. ר' בנימין הנוסע יאמר כי ראה את קבר בוסתנאי אצל פומבדיתא.

עלי באמת להשקות הצמח הזה מים לעתים מזומנים ולפקוד אותו לרגעים ולשמרו יומם ולילה עד עשותו חוטרים כארז אדיר, ואטע מנצרו כל ערוגת גנך עד שובו כאשר היה, ואשר עשיתי כפר לי באשר שגיתי. וייקץ המלך משנתו וימצא דמו צף במשכבו ויצר לו ותתפעם רוחו עד אור הבקר, וישכם ויקרא לכל חכמיו ואשפיו ויספר להם צרתו, ויחרישו כי לא מצאו מענה להשיב. ויען אחד ממשרתיו ויאמר: אדוני המלך הלא ידעת כי חכמי היהודים מזרע מלכותם היו למלכים יועצים בגלותם, וכל צרכי המלכות מסורים בידיהם, והמלכים שקדמוך מזמנים להם די חוקם ומתנותם דבר יום ביומו למען יפתרו ויגידו להם דברי חידות וכל חכמה וסעיפי לילה וחלומותיהם, ואתה יעצת לאבדם ולהרגם והמה נכלאים בבית כלאים ומעונים בזיקים בבית משמרתם. ועתה אם ישר בעיך לחפש מיתר תחכמוניהם הנתונים בכלא זקן אחד מבין, לעמוד לפניך לספר לו חלומך ולשמוע מה בפיו אפשר תמצא בו מענה.

וייטב הדבר בעיני המלך ויצו להביא אליו מתחכמוניהם, ולשנות לו בגדי כלאו ולעמוד לפניו כי שאלה נצרכה לו ונתעלמה מעיני חכמיו ובהם פלילי חכמה וכל רז לא אניס להו. ויבא עבד המלך ויאמר אליהם כדברי המלך. ויען אחד משישיי החכמה והוא אשר היה מתחתן לו אחד מבחורי המלכות לבית דוד ונהרג בימי חתונתו, ויאמר: אני אעמוד לפני המלך ואגיד לו את כל לבו, ויאמרו לו רעיו המוכלאים: מה לך למהר לדבר הזה, כי לא ידעת את השאלה שתבחן בה? ויאמר להם: חלום חלם המלך, וכמו שראה הוא גם אני ראיתי כן ופתרונו ידעתי. וכירוהו רעיו ויאמרו לו: ה' אלהיך יהיה בעזרתך וימשוך לך חן וחסד לדבר לפני המלך ולא תבוש. ויאמר לו עבד המלך: רחץ וסוך, הנה לך בגדים קח ותחלוף ותשנה בגדי כלאך כי מצות המלך היא; אז נשבע הזקן שלא יעשה כן ולא ישנה בגדי כלאו עד עמדו לפני המלך. וילך וידבר לפני המלך, ומראה אבלו נראה עליו וריח זוהמא של מרק הנשפך וצחנתו עולה וכל עין רואה אותו בוכה. ויאמר המלך: חלום חלמתי ופותר אין אותו, התדע לשמוע חלום לפתור אותו, ויאמר לו הלא לאלהים פתרונים ספר נא לי אדוני המלך או אם אתה רוצה אספרנו לך אני. ויאמר המלך אם תדע לספרהו ספר, ויספרהו לו וכל אשר שכח ממנו הזכירהו, ויתמה המלך ויאמר אם יש להימין ולהשמאל מכל אשר דברת, אמנם עתה פתרהו כי מופת הוא לך. ויחל לפתרהו ועיניו תזלנה דמעות ואמר לו: אדוני המלך! הגן אשר ראית משפחת בית דוד היא, והאילנות אשר בו גדולים וקטנים הם בניו זקנים ובחורים ועוללים. והפירות אשר הם נחמד למראה וטוב למאכל, הם החכמים המשכילים בכל חכמה ומביני מדע עושי חסד ופועלי צדק. ואשר עמדת בחמתך על הגן להכרית ממנו כל עץ וענף ועלים יחד, הוא אשר גזרת להרוג אותם והרותיהם לבקע ועולליהם לרטש במכת חרב והרג ואבדן. ובחפשך הגן לראות אם נותר שורש מצמיח לעקרהו ותמצא לך שורש אחד מצמיח מעל

הארץ, אמת הוא כי נשארה לבית דוד אשה אחת הרה הריון קטן מקרוב זרע, וזה אשר ראית בחלום שורש ואשר הרימות גרזנך עליו לעקרהו הוא אשר עלה על דעתך לחפש אחריהם ולכלות זרע המלוכה. והזקן אשר נראה לך גוער עליך וזעק הוא דוד מלך ישראל, ואשר התחננת לפניו להשקות ערוגותיו עד יהיה צמח ארז אדיר, הוא אשר תתחדש ותכרות ברית מהיום הזה והלאה לשמור ההריון עם כל קרוביהם.

ויענהו המלך אמנם ידעתי כי אמת פתרת ועתה חקור וחפש אם נמצאת אשה הרה מזרעו, ואעשה עמה חסד ואשים עיני עליה לטובה ועל הזרע היוצא ממנה, ואמלא את כל אשר ערבתי לגדלו ולנשאו כל ימי חייו על פני האדמה. וישמע הזקן את הדברים האלה ולא יכול להתאפק וישא קולו ויבך ויאמר: אדוני המלך אמת היא ששתייתי כוס התרעלה ומציתי קובעתה. כללתי בתי עם בחור אחד ממבחר בחוריהם, ובימי שמחתו עמה גזרת להשמיד את כל בית דוד ויאבד בתוכם; ונאסרתי אני וקרוביהם ויודעיהם ותשאר בתי אלמנה עגונה זה כמה חדשים, ולא אדע אם היה לה הריון אם לא. ויאמר המלך: לך לביתך ואמור לבתך – הנה פיתחתך היום וכל חבריך המוכלאים עמך, והנה צויתי לבלתי ענותכם עוד ועיני אשים עליכם. ויסר המלך טבעתו מידו ויתנה לו על כל הדברים האלה, ויתירו כל האסורים, וילך הזקן אל ביתו ויגידו לו כי נתן ה' הריון לבתו וישמח ויודה לה, וישמחו כל ישראל. וישב הזקן אל המלך ויגד לו וישמח גם הוא, ויקרא לסריס אחד ויצווה לפנות לשכה בחצר בית המלך להרה וכל כלי תשמישה ומצעיה ולהביא הנערה אליו, ויכינו לה הכל כמצות המלך בכבוד גדול עם אביה וקרוביה. ויבהל את משרתיו להמציא לה מיטתה ומגדיה בעתות הקיץ והחורף לא יעדרו דבר כיד המלך. וימלאו ימיה ללדת ותלד בן ותקרא שמו בוסתנאי, על שם הגן הנקרא בוסתן הנראה למלך פרס בחלום. ותהי שמחה לישראל ויתבשרו הקרובים והרחוקים כי השאיר אלוהים פליטה לדוד ויזכור רחמיו וחסדיו לבלתי הכרית זרעו, ויהללו את ה' אלהים...

ויתר גדולת בוסתנאי אשר גדלו המלך ואשר נשאו על כל השרים והסגנים כתוב בספר זיכרונות לבית דוד²¹.

י. המולד באברהם אבינו, וסיהרא באשלמותא אצל שלמה

מחזור הלבנה הוא כשלושים יום בקירוב (עשרים ותשעה ימים ומחצה). בחמישה עשר הימים הראשונים הולך כוחה של הלבנה ומתגבר ועולה עד שמגיעים לירח מלא – סיהרא באשלמותא. במצב זה הלבנה ניצבת בדיוק מול השמש ויכולה להחזיר את אור השמש האופן

²¹ ניתוח ספור בוסתנאי ארוך וחורג ממסגרת מאמר זה. ספור בוסתנאי הובא רק כדי להראות את אותו העיקרון של מולד הלבנה המחודש בבית דוד, המודגש בספור בוסתנאי באופן מובהק כציר מרכזי.

המלא ביותר. לאחר השיא מתחילה הלבנה להתמעט ולאבד מאורה עד שהיא חוזרת למצב של העלם גמור ולמולד המחודש.

גם בתולדות עם ישראל בכלל ובית דוד בפרט מצינו עליות וירידות. אך באופן כללי ישנו תהליך של עליית וצמיחת עם ישראל מראשיתו ועד למלכות שלמה. אם נבדוק את סדר הדורות מתחילת עם ישראל ועד לבנין בית המקדש, גם שם נמצא בהקבלה לחמישה עשר ימי מילוי הלבנה, חמישה עשר דורות:

אברהם – יצחק – יעקב – יהודה – פרץ – חצרון – רם – עמינדב – נחשון – שלמון – בועז – עובד – ישי – דוד – שלמה.

אם נגדיר את אברהם אבינו כתחילת עם ישראל המקביל למולד הלבנה, נגיע לאחר חמישה עשר דורות לשלמה המלך. שלמה הוא לשון שלמות, ובאמת אצל שלמה היה בעם ישראל מצב של שלמות – בניין בית המקדש והשראת שכינה, שלום מכל עבריו מסביב, וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו, ישראל ויהודה רבים כחול אשר על הים לרוב אוכלים ושותים ושמחים, ויבאו מכל העמים לשמוע את חכמת שלמה. בספר הזוהר מוגדר מצבו של עם ישראל בזמן שלמה כ-"סיהרא באשלמותא" – הלבנה במילואה. אם מבחינה אסטרונומית תארנו מצב כזה כשהירח עומד מול השמש באופן שיכול לקבל את אור השמש במצב השלם ביותר, הרי שבהקבלה מבחינה רוחנית זהו המצב המעולה שעם ישראל נמצא פנים בפנים מול ריבונו של עולם, ובו יש לעם ישראל את האפשרות לגילוי שכינה, ואורה וטובה מאת ה' באופן המלא ביותר. כמו שבמשל אורה של השמש הוא קבוע, ורק מצב הלבנה משתנה, כך במציאות – אורו של הקב"ה הוא קבוע, והשינויים הם ביכולתו הרוחנית והמעשית של עם ישראל לקבל אור אינסוף זה.

גם מיעוט הלבנה אורך כחמישה עשר יום, וגם מבחינה היסטורית ירידת אורו של עם ישראל ושל מלכות בית דוד עד לחורבן בית המקדש ארכה (מרחבעם בן שלמה) חמישה עשר דורות, כדלהלן:

רחבעם – אבים – אסא – יהושפט – יהורם – אחזיה – יואש – אמציה – עוזיה – יותם – אחז – חזקיה – מנשה – אמון – יאשיהו – צדקיהו²².

²² אמנם אחרי יאשיהו מלכו יהויקים בנו ואחריו יהויכין נכדו, אך מבחינת הדורות צדקיהו הוא בנו של יאשיהו כך שזה מעבר של דור אחד ביניהם.

אצל רחבעם החלה הירידה על ידי פילוג הממלכה, ונמשכה עד לשיא החושך בזמן צדקיהו:
חורבן בית המקדש וגלות בבל.

המספר חמש עשרה מסמל עלייה וירידה גם במקומות נוספים. חמש עשרה המעלות שהיו במקדש מעזרת נשים לעזרת ישראל הם כנגד חמישה עשר שירי המעלות שבתהלים: "חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין בפניהם באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניהם דברי שירות ותשבחות, והלווים בכינורות ובנבלים ובמצלתיים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר, על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת נשים לעזרת ישראל כנגד חמש עשרה שיר המעלות שבתהלים שעליהן לוויים עומדים בכלי שיר ואומרים שירה" (משנה סוכה נא, ב). עצם השם "שירי המעלות" מלמד על האפשרות לעלייה ולירידה. דוד אמר את חמש עשרה שירי המעלות בשעה שירדו המים וצריך היה להעלותם (ראה סוכה נג, ב). יונה בן אמיתי זכה לעלייה רוחנית ולנבואה כתוצאה משמחת בית השואבה על מעלות אלו. הפיוט המפורסם "כמה מעלות טובות למקום עלינו: אילו ... דיינו" כולל בתוכו חמש עשרה מעלות טובות, ומכוון כנגד חמש עשרה המעלות במקדש וכנגד חמישה עשר שירי המעלות (ריטב"א). מצינו אם כך שההשוואה בין מלכות בית דוד ללבנה אינה רק בעיקרון של מילוי ומיעוט. אפילו השלבים של תהליכים אלו מקבילים באופן מפתיע ומדויק.

יא. מלכות לית ליה מגרמיה כלום

עד כאן בחננו את השוואת מלכות בית דוד ללבנה מצד התמעטותה והשלמתה. כעת ננסה לבחון את המשמעות של השוואה זאת מבחינה רעיונית.

"עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב" (דניאל ז, ט) מאי איכא למימר? (רש"י – עד די כרסון רמיו – נתיישבו הכסאות דמשמע שניים). אחד לו (לקב"ה) ואחד לדוד. דתניא – אחד לו ואחד לדוד דברי ר' עקיבא. אמר לו ר' יוסי – עקיבא! עד מתי אתה עושה שכינה חול?! אלא אחד לדין ואחד לצדקה... אמר לו ר' אלעזר בן עזריה – עקיבא! מה לך אצל הגדה? כלך אצל נגעים ואהלות! אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף. כסא לישב עליו, שרפרף להדום רגליו. (סנהדרין לח, ב)

הגמרא כאן בעצם מציגה את הדיון שהזכרנו קודם לכן לגבי מעמדו של האדם בעולם, כשמלכות בית דוד היא המסמלת אותו.

השאלה באה בעקבות הצגת הפסוק בדניאל בו מוזכרים כסאות למשפט ביום הדין. הסברה הפשוטה אומרת שבמשפט לפני הקב"ה אמור להיות כסא אחד בלבד, וכמו שכתוב שם במפורש "ועתיק יומין יתיב". אם כן מה משמעות שני הכיסאות המוזכרים שם?

שלוש אפשרויות מוצגות בגמרא – כסא אחד לה' וכסא אחד לדוד.

כסא אחד לדין וכסא אחד לצדקה ורחמים.

כסא לישיב עליו ושרפרף להדום רגליו.

ההבדל בין שתי האפשרויות הראשונות ברור ופשוט. אם האפשרות הראשונה נותנת מקום מכובד ומרכזי למלכות בית דוד המייצגת את מין האדם בעולם, מעמד שבמידה מסוימת כמעט מקביל למלכות ה' בעולם. הרי שהדעה השנייה דוחה אפשרות זו לחלוטין – "עד מתי אתה עושה שכינה חול"?! לפי האפשרות השנייה לא ייתכן כל מעמד וחשיבות למלכות האנושית. שני הכיסאות מייצגים את מלכותא דשמיא בצורות שונות של התגלותה.

מהי משמעות האפשרות השלישית?

אולי ניתן לומר שבאפשרות השלישית ישנו מעין גישור בין שתי האפשרויות הראשונות – כסא ושרפרף. כסא כמייצג את מלכות השמים העליונה והמושלמת שמכוחה נברא העולם כולו. השרפרף יכול לסמל את מלכותא דארעא. ממש כמו הירח שאין לו אור עצמי משלו כלל, ושמצליח להאיר אך ורק מכח החזרת אורה של השמש. נקודה זו היא עקרונית ומרכזית ביותר בהבנת מהותה וכוחה של מלכות בית דוד בפרט, ושל עצם פעילות האדם בעולם בכלל.

מלכות בית דוד יכולה להיות הדום רגליו של הקב"ה. גילוי שכינתו העליונה בצורה מועטת וחלקית גם בעולם הנמוך והשפל. יש צורך בענווה מופלגת מחד גיסא אבל גם בהכרת החשיבות והערך מאידך גיסא כדי לאפשר מציאות מורכבת כפולה ומנוגדת כזאת. יש צורך להקפיד על הדגשת ההבדל בין שתי המלכויות –

"צריך להזכיר בברכה שלישיית מלכות בית דוד, ואין להזכיר בה שום מלכות אחרת. והאומר 'ומלכותך ומלכות בית דוד משיחך' אינו אלא טועה, שאין להשוות מלכותא דארעא עם מלכותא דשמיא". (שלחן ערוך, אורח חיים, סימן קפח, ג).

מקור נוסף ממנו ניתן ללמוד עיקרון זה :

"זה ספר תולדות אדם" העביר הקב"ה לפניו (לפני אדם הראשון) את כל הדורות. הראהו דוד – חיים חקוקין לו ג' שעות. אמר לפניו – ריבונו של עולם, לא תהא תקנה לזה? אמר – כך עלתה במחשבה לפני. אמר לו – כמה שנות חיי? אמר לו – אלף

שנים. אמר לו – יש מתנה ברקיע? אמר לו – הן. אמר לו – שבעים שנים משנותי יהיו למזל זה. מה עשה אדם? הביא את השטר, וכתב עליו שטר מתנה, וחתם עליו הקב"ה ומטטרון ואדם. אמר אדם – יפיות זו, מלכות וזמירות הללו, נתונים לו במתנה שבעים שנה שיחיה ויהא מזמר לפניך.

זזהו שכתוב – "הנה באתי, במגילת ספר כתוב עלי" (תהילים מ, ו)

(ילקוט שמעוני בראשית, רמז מא)

דוד מתואר כאן כמי שאין לו חיים משלו. כל חייו ניתנו לו במתנה מאדם הראשון. יש כאן השוואה ללבנה שאין לה אור עצמי משלה, אלא היא מחזירה את אור השמש. דוד מסמל כאן את מין האדם בכלל שמחד גיסא הוא נזר הבריאה – יוצר, מפתח ומשכלל את העולם, ומאידיך גיסא – כל חייו וכל כוחותיו ניתנים לו מאת הקב"ה. ממש כמו שאור הלבנה אינו עצמי אלא אור חוזר, כך מלכות בית דוד והאדם בכלל מאירים ויוצרים – אך הכל בא מכוחו של הבורא, שהוא מקור האור. עיקרון פשוט ויסודי זה מופיע כבר בתורה – "וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל"²³, ובמקומות רבים אחרים. דגש מיוחד ניתן לרעיון הזה במלכות בית דוד, שאמורה לייצג את מלכות ה' בעולם, ולכן דווקא בה יש להדגיש שמלכותה היא בבואה של מלכות שמים. סיבה נוספת להדגשת התלות במלכות שמים, הוא החשש שדווקא במלך – בעל הכח והשררה, עלול להיווצר מצב בעייתי של גאוה; ולכן על המלך מוטלת הקפדת יתר בהדגשת מיעוט כוחו לעומת מלכות שמיים.

דוגמא לכך ניתן להביא מהלכה מיוחדת לגבי המלך:

כריעה כיצד? המתפלל כורע חמש כריעות בכל תפילה ותפילה... במה דברים אמורים – בהדיוט, אבל כהן גדול כורע בתחילת כל ברכה ובסוף כל ברכה, והמלך – כיון ששחה בראשונה אינו מגביה ראשו עד שגומר כל תפילתו. (רמב"ם, הלכות תפילה, פרק ה, י)

אדם הראשון יכול לסמל ולייצג שלימות, בוודאי אדם הראשון שלפני החטא. גם אלף שנות החיים שניתנו לו מראש מסמלים שלימות. הורדת האור לעולם מחייבת שבירה של המסגרות העליונות ובאה לידי ביטוי בקיצוץ שנות אדם הראשון – העליון והמושלם, והעברת חלק מהן לדוד המלך – נציג בני האדם "הרגילים" על שגיאותיהם וחטאיהם. דוד שלצורך ענייננו נדגיש

²³ דברים ח, יח.

את עובדת היותו מקים עולה של תשובה, מצליח להוריד את האור ולהביאו גם לתוך החטא, לעולם התיקון. ממש כמו הירח שנותן אור במקומות ובזמנים בהם אור החמה לא מגיע.

אור הירח מועט, מתחלף ובלתי צפוי לעתים – "שמש ידע מבואו – ירח לא ידע מבואו" (ראש השנה כה, א); אור הירח אינו יכול להוות תחליף למקור האור – השמש. אך חלק מתכליתו הוא העלאת האור גם במצבי החשך והירידה. אורה המקורי של השמש בלתי ניתן לצפייה ישירה של האדם – "כי לא יראני האדם וחי"²⁴, אורה המועט והמשתנה של הלבנה יכול לסמן את ניסיונותיו של האדם להעלות אור עצמי משלו, תוך הקפדה על מידת "היודע את מקומו", בענווה ובדרך ארץ כלפי אור אינסוף.

וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן
שהם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו
ברוך אתה ה' מחדש חדשים

ויהי רצון מלפניך ה' אלוהי ואלוהי אבותיי
למלאות פגימת הלבנה ולא יהיה בה שום מיעוט
ויהי אור הלבנה כאור החמה וכאור שבעת ימי בראשית
כמו שהייתה קודם מיעוטה
שנאמר: "את שני המאורות הגדולים"
ויתקיים בנו מקרא שכתוב
"ובקשו את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם"

אמן²⁵

²⁴ שמות לג, כ.

²⁵ מתוך קידוש לבנה.